

TÓKÉS RUDOLF

Magyar politológia

Vélemény Amerikából

1. Szerintem a magyar politikatudomány helyzetének sokoldalú és megbízhatóan tárgyilagos értékelésére még nem érkezett el az idő. Négy éve ugyan írtam erről a témáról, de az akkor elmondottak lényegében a szakma születésének, illetve újjászületésének körülményeiről szóltak. Míg a szövegben megfogalmazott pozitív kommentárt akkor mindenki szívesen fogadta, a kritikus megjegyzések — főleg a „reform irodalom” kétes értékű és gyakran félrevezető tolvajnyelvével kapcsolatos észrevételek — indulatos visszautasításban részesültek. Gyanítom, hogy a helyzet, legalábbis a szakmai-személyi hiperérzékenység szempontjából, alapvetően semmit sem változott — sőt. Ergo marad a téma — Tamás Gáspár Miklós szóhasználatával — „szárazpipás” szenttelen taglalása. Ezt megkísérlem, annak ellenére, hogy a rendszerváltozás előtti időszakhoz képest sokkal kevesebb a számomra hozzáférhető és szakmainak minősíthető anyag, amit akár így, akár úgy „viszonyítani” tudnék a magyar szellemtörténet irányzataihoz.

A mai magyar politikatudomány, ha egyáltalán létezik mint koherens, mindenki által ismert és elfogadott határokkal bemért diszciplína, szükségszerűen a régi és az új, illetve a honi és a külföldről importált társadalomtudományi szakirodalom eklektikus keveréke. Nyitott kérdés, hogy az, ami „itt és most” van, hogyan kapcsolódik a múlt szakmai irányzataihoz. Ha a politikatudományt, magyar és nyugat-európai eredete értelmében államtudománynak, közjognak, illetve jogelméletnek nevezzük, akkor nyilvánvalóan a múlt század nagy magyar politikai, illetve jogász reformnemzedékéhez kell visszatérnünk. Ugyanez, még mindig a magyar szellemtörténet berkein belül maradva, modernebb megfogalmazásban, a századelő nagy interdiszciplináris társadalomtudo-

mányához vezet, a polgári radikális Huszadik Század köréhez, a politikai gazdaságtan korai művelőihez, illetve a szocialista-marxista vagy marxizáló társadalomkritikusaihoz.

Továbblépve: a mai szakmai–szellemi örökség fontos részét képezi — noha több évtizedes hiátusokkal — Jászi Oszkár, Lukács György, Mannheim Károly és Polányi Károly munkássága. A két háború közti magyar „keresztény-nemzeti” kurzus, az azt támogató és ellenző társadalomtudósok öröksége további vizsgálatot, illetve józan szakmai újraértékelést igényel. Noha a huszadik század legnagyobb magyar demokrata „politológusának” Bibó Istvánnak az örökségét manapság minden arra érdemes és nyilvánvalóan érdemtelen politikai irányzat, tudós, közíró és demagóg magáénak követeli, ez az eddig igazán még alaposan meg nem vizsgált bibói örökség, sajnálatosan, de számomra nem meglepően, egyelőre nem tekinthető a mai politikatudományt lényegesen befolyásoló tényezőnek.

Ugyanakkor az utóbbi huszonöt év hivatalos, félhivatalos és szamizdat szociológiai, gazdaságpolitikai, államigazgatási, jogelméleti és interdiszciplináris társadalomtudományi irodalmának jelentős hányada a mai politológia szerves és sok szempontból meghatározó részét képezi. Mindezt összegezve, úgy vélem, hogy jelenleg a „szakma” egy hosszas tisztulási — fogalom-, hangsúly- és módszertani átalakulási — folyamatnak az első stációjában halad egy leendő magyar politikatudomány kidolgozása felé.

2. Kívülről szemlélve úgy tűnik, hogy a magyar politikatudomány művelőinek jelentős része két „kalapot” visel. A kollégák jó része nemcsak állampolgárként, hanem a politikai pártok, illetőleg az általuk egyedileg megfogalmazott osztálytársadalmi érdekek mellett elkötelezett „szakértő kritikus” szerepében is megjelenik a közélet porondján. A számomra szimpatikusabb kisebbség teszi a dolgát — legyen az oktatás, kutatás vagy szakmai konzultáció — az államigazgatás, törvényelőkészítés és a helyi önkormányzati testületek hatóképesebb működésének elősegítése érdekében. Az elsősorban a szakmájuk mellett elkötelezett kollégák munkái részben a honi, részben a külföldi szakmai folyóiratokban találhatóak. A közéletben — általam sem most, sem a továbbiakban nem megnevezendő — nyüzsgők egy részének mondanivalóját szabad legyen nem minősítenem annak kimondásán túl, hogy a televízióban, a rádióban és az írott sajtóban hallott, látott, olvasott „szakértői” mondókák nagy része nem egyéb, mint gyakran hosszú lére eresztett, primitíven fogalmazott érzelmi politizálás és egyúttal a szakma lejáratása a közügyekben érdekelt laikus közönség szemében. Ennyit talán röviden a „kritikai-analitikus” funkciókról.

3. Úgy látom, hogy a magyar politikai, intézményi és szellemi átalakulás még szükségszerűen a kezdet kezdeténél tart, s ezért a még embrionális fejlődési szakaszban lévő lehetséges „iskolák”, „irányzatok” és „paradigmák” egyelőre nem azonosíthatók. Nagy ugyan a kísértés, hogy a közéleti viták hevében egymásnak kiosztott ideológiai címkéket szabad gondolatársítás útján valahogy visszavezessem a különféle „libe-

rális”, „nemzeti”, „szocialista” stb. labellák mögött rejlő esetleges tudományos-diszciplináris gyökerekhez, de az ilyesféle taxonómiai gombfocinak sok értelmét nem látom.

A nemzetközi tendenciákhoz kapcsolódás kérdése, noha bizonyára döntő szempont lesz a jövőben, egyelőre nem megválaszolható. Annyi bizonyos, hogy a külhoni szakirodalom befogadása, illetőleg célszerű felhasználása szempontjából a társtudományok (közgazdaságtan, demográfia, szociológia, szervezetelmélet stb.) és értelemszerűen a már régóta „birtokon belül” lévő marxista állam- és társadalomelmélet magyar művelői sok éves előnnyel rendelkeznek a csak a nyolcvanas évek elején elismert és intézményesített „politológiával” szemben. A nemzetközi irodalom, amennyiben az költségvetési és hasonló nehézségek miatt hozzáférhető nem csak a szakmai műhelyek, hanem az egyetemi fiatalság részére, elsősorban megfelelő szintű angol, német, francia és orosz nyelvtudást igényel. Ennek hiányában, elsősorban a fiatal kollégák vagy jól-rosszul lefordított anyagokból, vagy a híres nyugati társadalomtudósok magyar prófétáinak másodkézi (néha öncélúan átideologizált) értelmezéséből meríthetik az induláshoz szükséges alapinformációikat.

A *Politikatudományi Szemle* első számának Vita rovatából ítélve, a pillanatnyi „sláger”-témákat az elnöki rendszer, illetve a demokratikus átalakulások képezik. Ez rendben is van mint precedens értékű első lépés a külföldi szakirodalom bemutatása érdekében. A forrásanyag hiány, illetve hátrány, nagy gond, melyet csak többéves, esetleg kétnyelvű kiadási programmal lehetne megoldani. Az utolsó harminc-negyven év legfontosabb nyugati alpműveinek magyar kiadása — lehetőleg a napi pártpolitikától mentes bevezető tanulmányokkal kiegészítve — létrehozhat a ma még hiányzó, szélesen tájékozott honi szakmai olvasókörzséget.

4. Ami a magyar politikatudomány „intézményesedését” illeti, arról a mondanivalóm a „vagy jót, vagy semmit” alternatívák között lebeg. A szóhasználat szándékos, mert nekem, hasonlóan a legtöbb nyugaton élő magyar származású kollégához, egyrészt vannak bizonyos tapasztalataim a rendszerváltás előtti intézményekről, másrészt még nem ismerem az újonnan átmázolt intézményi címtáblák mögötti operatív, illetve szakmai-etikai valóságot. Más szóval, míg személyes tapasztalatból tudom, hogy a fővárosban létezik két nemzetközileg is kiváló politikatudományi egyetemi tanszék, nem tudom, hogy meddig jutott a „tudszoc” tanszékek átalakulása az ország más egyetemein és főiskoláin. Hasonlóan, míg az impresszumból ítélve a szakma folyóiratának az MTA Politikai Tudományok Intézete ad otthont, számomra még nem tisztázott hogy mi, hogyan és mennyiben „újult meg” — legalábbis szakmailag — az elmúlt három évben. Ettől függetlenül az általam legkiválóbbnak tartott magyar politológusok legtöbbje *nem* szükségszerűen az MSZMP régi „think tank”-je épületében, hanem a tudományegyetemen, az MTA közgazdaságtudományi, szociológiai, államigazgatási és történettudományi intézeteiben, vagy a közelmúltig mint a demokratikus ellenzék

prominens gondolkodói, munka és státus nélküli szabadúszóként működött.

A mai magyar politikatudomány további művelői különféle „független”, valóban független, pártok mellett elkötelezett, „költségvetésileg támogatott független”(?) alapítványok munkatársaiként jelennek meg a porondon. Mindebből az következik, hogy a bennem kialakult összkép teljesen zavaros és nem teszi lehetővé, hogy akár egy mondat erejéig is javaslatokat tegyek a szakma „további fejlődését” illetően. Ez a honi kollégák feladata.

5. Noha attól tartok, hogy javaslatommal rendkívül népszerűtlen álláspontot képviselek, szerény véleményem szerint a politikatudomány magyar művelői jobban tennék, ha a politikusok (a már működők és leendő), az állampolgárok, az újságírók és a tömegkommunikációs szakemberek oktatása–felvilágosítása–boldogítása előtt vagy helyett néhány, legalábbis számomra fontos kérdést megvitatnának, illetve megoldásuk érdekében konkrét lépéseket tennének. Ezek a következők:

— Ahhoz, hogy a jelenlegi politikai, gazdasági és társadalmi átmeneti folyamatok belső törvényszerűségeit és eszmei-ideológiai dinamizmusát a szükséges tárgyilagossgal elemezzük, megértsük és a „céhen kívülieket” minderről erkölcsi-szakmai felelősséggel oktassuk vagy tanácsokkal ellássuk, a „honnan jöttünk?” kérdésének alapos megválaszolása szükséges. Az „unexamined past” átvilágításának szükségét természetesen *nem* személyi, hanem az egyénektől határozottan elvonatkoztatott absztrakt (intézményi, illetve normatív) elemzési kategóriákban látom. Mindehhez nyilvánvalóan nemcsak a jószándék, hanem anyagi támogatás és a jelenleg hét lakat alatt őrzött volt pártállami irattömeg felszabadítása szükséges. A magyar politikai átalakulás milyenségének következtében a múlt feltárása — egy parlamenti párt biztos kivételével — komoly politikai és egzisztenciális érdekeket veszélyeztethet. A „kiskanállal adagolt történelmi tények” Szküllája és „fiat justitia pereat mundus” destabilizációs forgatókönyvének Kharübdisze között bizonyára létezik egy arany középút. Az utóbbi meghatározása *nem* állami hivatalnokok, hanem a demokrata — magyar, szabad, fiatal vagy éppen pártonkívüli — *de szellemileg független* társadalomtudósok joga és feladata.

— Nem célo, hogy lebeszéljem a szakmabelieket különféle jövedelempótló tevékenységekről, mint „politikusképzés”, „állampolgári politikai nevelés” vagy éppen „politikai tanácsadás”. Másrészről súlyos aggályaim vannak mindhárom önjelölt értelmiségi szerep lehetséges morális-etikai buktatóit illetően.

Hadd kezdjem annak kimondásával, hogy a gyakorlati politika, mint olyan, „nem oktatható”. Természetesen egy szabad országban, ha erre szponzor, oktató és „beiskolázható káder” található, apparátcsik képzés, hasonlóan a piacon lévő egyéb menedzser vagy szónokképző gyorstalpaló tanfolyamokhoz, legitim üzleti tevékenység. De mindennek mi köze egy már-már konszolidált magyar polgári demokrácia közéleti szakember-szükségletének kielégítéséhez? Az alapszinten kezdve: az önkormányzatoknak jogászokra, közigazgatási, számviteli, környezetvédelmi,

közegészségügyi és szociálpolitikai *szakemberekre* és nem pedig hordószónokokra vagy helyi ideológusokra van szüksége. A szükséges szakmák mindegyike egyetemi vagy főiskolai végzettséggel „beszerezhető”. Noha az 1990 tavaszán szabadon választott országgyűlés olyan, amilyen a képviselők szakmai hátterét tekintve, ez biztos változni fog 1994-ben. A törvényhozási szakértelem szükségszerű felértékelődésével a humán értelmiség, az egyetemi tanárok, az országos és megyei listákon befutott mamelukok siserehadának többsége remélhetőleg lecserélődik jogászokkal, műszaki értelmiségekkel és vállalkozókkal. Kétlem, hogy az utóbbiak közül akármelyiknek is szüksége lenne további elméleti fejtágitásra — főleg olyan oktatók részéről, akik eddig sem és a jövőben sem vállalnak személyes megméretést a szavazóurnánál.

Úgy vélem, hogy a magyar állampolgárnak legalább annyira nincs szüksége „politikai nevelésre”, mint kötelező iskolai vallásoktatásra. Manapság az állampolgár köszöni szépen, de nincs különösen elragadtatva (sem Magyarországon, sem a régió országaiban, de általában máshol sem) hivatásos politikusaitól, noha többségük megbízik annyira a rendszerben, hogy az urnához járul az országos választások idején. Az már közhely, hogy az állampolgár politikai döntéseit egyrészt az egzisztenciális körülményei, másrészt a többé-kevésbé manipulált sajtó és audio-vizuális média által szolgáltatott híryanag határozza meg. Mindezt figyelembe véve, ha nem is szükségszerűen elfogadva, számomra rejtély az a megdöbbentő értelmiségi arrogancia, amely önirónia és arcpírulás nélkül ki meri mondani, hogy az állampolgárnak „politikai nevelésre” van szüksége. (Feltehetően politikatudományi diplomával rendelkező szakemberektől.) Hát nem volt elég a felülről irányított „politikai nevelés”-ből az utóbbi 45 év alatt? Ehhez még csak annyit, hogy ha az elemi és a középiskolai történelemkönyvek a jövőben nem hazudnak, és a fiatalság számára hozzáférhetővé válik az ország, a régió és a világ állapotának tárgyilagos leírása, az állampolgár önképzővé válik, s akkor (mint eddig is) *tőlük* tanulhat a politológus szerénységet és a népszerűsítés feltétlen tiszteletét.

Ami az újságíró, illetve a tömegkommunikációs szakemberképzést illeti, úgy vélem, hogy külön iskolák, tanfolyamok vagy éppen újságírói szakszervezeti tagság egyáltalán nem szükségesek ezen szakmák elsajátításához és becsületes műveléséhez. Szerintem két fontos intelem: „ne hazudj”, és „a tényeket és az újságíró magánvéleményét összekeverni tilos” következetes betartásán kívül egyébre nincs szüksége az újságírónak. De minek mindehhez a politológus?